

ERGENLERİN BEŞ FAKTÖR KİŞİLİK ÖZELLİĞİ İLE BİLİŞSEL ESNEKLİK İLİŞKİSİ

RELATIONS TO FIVE FACTOR PERSONALITY MODEL WITH COGNITIVE FLEXIBILITY IN ADOLESCENTS

Mehmet BİLGİN¹

Öz

Bu araştırmanın amacı, cinsiyet açısından ergenin bilişsel esnekliği ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Araştırmaya 441 ergen katılmıştır. Araştırmada Beş Faktör Kişilik Envanteri ve Bilişsel Esneklik Ölçeği kullanılmıştır. Ergenlerin bilişsel esneklik düzeyleri arttıkça daha dışa dönük oldukları, öz-denetim becerilerinin arttığı ve gelişime daha açık hale geldikleri görülmüştür. Buna karşın bilişsel esneklik düzeyi düştükçe ergen daha çok duygusal tutarsız (nevrotik) hale gelmektedir. Cinsiyet ve bilişsel esneklik birlikte ele alındığında, en düşük bilişsel esneklik puan ortalamasına sahip kızların erkeklere göre daha fazla duygusal tutarsızlık gösterdikleri belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Beş faktör kişilik, bilişsel esneklik, ergen, cinsiyet

Abstract

The purpose of this research, to investigate the relationship between the adolescent cognitive flexibility and personality traits according to gender. 441 adolescents participated The study . Five Factor Personality Inventory Scale and cognitive flexibility. were used in the research. Adolescents with increased levels of cognitive flexibility were more extroverted, more self-controlled and were much more open for improvement. In contrast, the lower the level of cognitive flexibility in adolescents the higher the emotional neutrality. When Gender and cognitive flexibility are paired with the results show that girls with lower cognitive flexibility showed higher emotinal neutrality scores then young men.

Keywords. Five factor personality, cognitive flexibility, adolescents, sex

¹ Doç.Dr., Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Psikolojik Danışma ve Rehberlik Abd., mbilgin@cu.edu.tr

1. GİRİŞ

Son yıllarda araştırmalarda, bilişsel teori ve kişilik teorilerinin birlikte yaygın bir şekilde kullanıldığı görülmektedir. Kişilik teorileri, kişiliği bireyin yapabileceği veya ulaşabileceği potansiyellerini açığa çıkarmasına yardımcı olacak ve temel eğilimlerini yansıtan duygu, davranış ve düşüncelerinin organizasyonu olarak kabul etmektedirler (McCrae ve Costa, 2008). Kişilik özellikleri, kişinin uyarıcılar karşısında ortaya koyacağı eylem ve süregelen potansiyel yatkinlıklardır (Caprara, Vecchione, Barbaranelli ve Alessandri, 2013).

Kişilik teorilerinden biri de son yıllarda ön plana çıkan beş faktörlü kişilik teorisidir. Büyük beşli olarak adlandırılan beş faktörlü kişilik teorisinin, en geniş kişilik özellikleri olarak sınıflandırdığı dışa dönüklük, yumuşak başlılık/geçimlilik, özdenetim/sorumluluk, duygusal tutarsızlık ve gelişime açıklık özellikleri üzerinde büyük bir fikir birliği bulunmaktadır (John, Naumann ve Soto, 2008).

Beş faktör kişilik modeli, dışadönüklük (Extroversion), yumuşak başlılık (agreeableness), öz-denetim (Conscientiousness), duygusal tutarsızlık (emotional stability/Neuroticism) ve gelişime açıklık (Openness to Experience) boyutlarından oluşmaktadır. Dışadönüklük; sosyal, sevecen, arkadaş canlısı, konuşkan, girişken, iddialı ve dış dünyaya açık, baskın ve aktif, neşeli, konuşkan, sosyal ve hırslı olarak tanımlanmaktadır. Yumuşak başlılık; dürüstlük, başkalarını düşünme, cömertlik, kibarlık, hoşgörülülük, fedakarlık, uyumluluk, itaatlilik, merhametlilik, alçak gönüllülüktür. Öz-denetim; azimli, vicdanlı, sorumlu, düzenli, dakik, kurallara bağlı, başarı kazanma güdüsü olan, öz disiplinli, sabırlı, planlı, programlı, dikkatli, temiz, tutumlu, titiz, tedbirli ve çalışkan olma gibi özellikleri içerir. Duygusal tutarsızlık; kaygılı, öfkeli, depresif, dürtüsel, kırılğan, endişeli, sıkılğan, kendine güvensiz ve sinirli gibi özellikler içermektedir ve nörotik bir yapıya işaret etmektedir (McCrae ve Costa, 1987). Gelişime açıklık, analitik, meraklı, yaratıcı, bağımsız, geleneksel olmayan, kendine özgü, hayal gücü kuvvetli, ilgileri geniş, cesur, değişikliği seven, sanatsal düşünen, doğal, açık fikirli, hareketli, hür düşünceli, kültürlü, estetik bakış açısına sahip ve zeki özelliklerini kapsar (Tatar, Bildik, Saltukoğlu ve Dinçel, 2014).

Sosyal bilişsel teoriye göre (Bandura, 1986) kişilik yapısı ve davranışlar sosyal kültürel çevreyle etkileşim boyunca gelişen bilişsel ve duygusal sistemlerin etkileşimiyle oluşur. Kişilik, birçok araştırmacı tarafından kendilik sistemi (self-system) olarak algılanmaktadır. Kendilik sisteminin içinde bireyin düşünceleri, değerleri, inançları ve tutumları da bulunmaktadır. Beck (1976) inançların kişinin duygu ve davranışları üzerinde etkisi olduğunu belirtmektedir.

Bireyin dünyayı kendi düşüncelerine göre yapılandırdığı ve bu doğrultuda davranışta bulunduğu ifade edilmektedir. Bilişler, bireyin daha önceki yaşantılarında başkalarıyla etkileşimi sonucu kazanılır. Ancak, bazen birey bu yaşantılar esnasında, esneklikten uzak, aşırı genellenmiş ve işlevsel olmayan bilişler oluşturabilir. İşlevsel olmayan bilişler bir kez harekete geçince olumsuz otomatik düşünceler onları takip eder. Buna da olumsuz duygular eşlik eder. Birey neden sonuç bağlantısına yönelik bir düşünceye başvurmadığı için, bu düşünceler kafasını sürekli meşgul eder. Bu düşünce süreci son olayların hatalı yorumlanması, geleceğin olumsuz yordanması veya geçmiş olayların olumsuz yönde yeniden canlanması ile sonuçlanır (Cormier ve Cormier, 1997).

Bilişsel yaklaşımlara göre, bireylerin uyum problemlerinin oluşmasında etkili olan unsurlar esnek olmayan bilişlerdir (Canas, Quesada, Antoli ve Fajardo, 2003). Araştırmalar (Martin, Anderson, ve Thweatt, 1998; Martin, Cayanus, McCutcheon ve Maltby, 2003) bilişsel esnekliğin, özellikle sosyal etkileşim ve iletişimde problem çözücü bir etkisinin olduğunu ortaya koymaktadır. Martin vd'nin (1998) yaptıkları araştırmada, bilişsel esnekliğin sözel saldırganlığı azalttığı, bireyin tolerans eşliğini düşürdüğü görülmektedir. Rubin ve Martin 'in (1994) araştırmalarında da bilişsel esneklik ile kişilerarası ilişkilerde yeterlik arasında olumlu bir ilişki olduğu belirtilmektedir. Dreisbach ve Goschke'de (2004) bilişsel esnekliğin yeni durumlara uyum sağlamayı

kolaylaştırdığını ifade etmektedirler. Martin ve Anderson (1996, 1998) bilişsel esnekliğe sahip bireylerin daha atılgan, sorumluluk sahibi, düşünceli ve akılcı olduklarını ileri sürmektedirler.

Beck'e göre (1976) bireyin belirli bir olayla ilgili diğerlerinden farklı düşüncelerinin bulunması doğaldır. Çünkü birey içinde bulunduğu durumda farklı davranışları seçip uygulayabilme hakkına sahiptir. Birey davranışlarını yapmaya karar vermeden önce, alternatiflerinin (seçeneklerinin) farkına varmalıdır. Belirli bir durumla ilgili seçeneklerinin farkında olan birey en doğru davranışı gören bireye oranla daha fazla düşünüyor demektir. Böylece, birey aynı anda birden çok çözüm yöntemi üretebilir. Önemli olan en doğru seçeneği görmek değil, seçim yapmadan önce seçenekleri görebilmektir. Bu durum, bilişsel esneklik kavramını gündeme getirmektedir (Martin ve Anderson, 1998). Bilişsel esneklik, bireyin; a) alternatif yolların ve seçeneklerin farkında olması, b) yeni durumlara uyum sağlama da esnek olabilmesi, c) esnek olabildiği durumlarda kendisini yetkin (self-efficacy) hissetmesi olarak tanımlanmaktadır (Martin ve Anderson, 1998; Martin vd., 1998; Martin ve Rubin, 1995).

Esnek olan birey kişiler arası ilişkilerde kendisini yeterli hisseder. Bilişsel esnekliğe sahip bireyler, atılgan, sorumluluk sahibi, ilgi gösteren ve yaşadıklarını anlamlandırabilen bireylerdir (Martin ve Anderson, 1996, 1998). Martin ve Anderson'a göre (1998) bilişsel esnekliğe sahip bireyler, farklı durumlardaki iletişimlerde kendilerini güvende hissederler. Bilişsel esneklik kavgacı olmama ve toleranslı olma ile pozitif bir ilişki gösterirken, sözel saldırganlık ile negatif bir ilişki göstermektedir (Martin ve Anderson, 1998).

Öz (2012) ve Diril (2011), kız ve erkek ergenlerin bilişsel esneklik açısından birbirinden farklı olmadıklarını belirtmektedir. Buna karşın Altınkol (2011) araştırmasında erkek ergenlerin kız ergenlere göre daha bilişsel esnek olduklarını ifade etmektedir. Ayrıca Öz (2012) kaygı ile bilişsel esneklik arasındaki ters orantılı bir ilişki olduğunu, buna karşın uyum ile bilişsel esneklik arasında doğru orantılı bir ilişki olduğunu saptamıştır. Diril (2011) ergenlerin öfke düzeyleri arttıkça bilişsel esneklik düzeylerinin azaldığını söylemektedir.

Beş faktör kişilik teorisi ve bilişsel hatalarla ilgili araştırmalar yapılmıştır. Davies (2006) gerçekdışı (irrasyonel) düşünceler ile duygusal tutarsızlık ve öz-denetim boyutları arasında pozitif, gelişime açıklık arasında ise negatif bir ilişki tespit etmiştir. Ayrıca Sava (2009) duygusal tutarsızlık (Neurizm) ile yumuşak başlılık arasında negatif, işlevsel olmayan şemalar ve irrasyonel inançlar arasında pozitif bir ilişki olduğunu belirtmektedir. Muris (2006) duygusal tutarsızlık ile işlevsel olmayan şemalar arasında pozitif bir ilişki olduğunu vurgulamaktadır. Blau ve Fuller (2006) felaketleştirme hatası azaldıkça bireyin duygusal tutarsızlığının arttığını ifade etmektedirler. Felaketleştirme ile öz-denetim ve dışadönüklük arasında negatif bir ilişki bulunmaktadır. Sava (2009), kişinin yumuşak başlılık puanı düştükçe kişilerarası ilişkilerinde daha çok çatışma çıktığını belirterek, bunun nedenini kişinin yetkinlik inancının azalmasına bağlamaktadır. Yetkinlik inancıyla da bilişsel esneklik arasında pozitif ve yüksek bir ilişki olduğu dikkate alındığında (Bilgin, 2009b) dışadönüklük, özdenetim, yumuşak başlılık ve gelişime açıklık kişilik özellikleriyle bilişsel esneklik arasında da pozitif bir ilişkinin olduğu söylenebilir.

Bu araştırmanın amacı, cinsiyet açısından ergenin bilişsel esneklik ve kişilik özellikleri arasındaki ilişkinin incelenmesidir. Bu amaçla şu soruya yanıt aranmaya çalışılmıştır. Cinsiyet açısından beş kişilik özelliği bilişsel esneklik düzeyine göre anlamlı farklılık göstermekte midir?

2. YÖNTEM

Araştırma karşılaştırmalı ilişkisel tarama modelinde betimsel bir çalışmadır. Bu araştırma modeli, iki veya daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelidir (Karasar, 1986).

2.1 Çalışma Grubu

Araştırmaya 7-12 sınıf arası 441 ergen katılmıştır. Araştırmanın örnekleme Tabakalı Örneklem yöntemi ile belirlenmiştir. Tabakalı örneklem yöntemi evrendeki alt grupların belirlenip bunların evren büyüklüğü içindeki oranlarıyla örnekleme temsil edilme olanağı sağlayan bir örnekleme yöntemidir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Demirel ve Karadeniz, 2008). Tabakalı örnekleme kullanılarak üç farklı sosyo-ekonomik düzey (alt-orta-üst) temel alınarak okullar seçilmiştir. Okulların belirlenmesinden sonra çalışmaya alınacak sınıf ve öğrenciler seçkisiz örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Öğrenciler 5 farklı ortaokul ve liseden seçilmişlerdir. Araştırmaya katılan ergenlerin %59.8'i (264) kız, %40.2'i (177) erkek öğrencidir. Ayrıca, ergenlerin % 12 si (53) 7. sınıf, % 16.8'i (74) 8. sınıf, % 22.7'si (100) 9. sınıf, % 17.7'si (78) 10 sınıf, % 15.9'u (70) 11. sınıf, % 15 (66) 12. sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Öğrencilerin yaş ortalaması $X=15,5'$ dir.

2.2. Veri Toplama Araçları

2.2.1. Bilişsel Esneklik Ölçeği (BEÖ)

Araştırmada kullanılan Bilişsel Esneklik Ölçeği Bilgin (2009a) tarafından geliştirilmiştir. Ölçek 19 maddeden oluşmaktadır. Ölçek maddeleri sıfat çiftlerinden oluşmaktadır (Örneğin, "Yaparım, Yapamam, "Başarıyım, Başarısızım") gibi. Yanıtlayıcı hangi sığata kendisini daha yakın hissediyorsa, o sığata yakın seçeneklerden birini işaretlemektedir. Ölçekten elde edilen puanlar 21-105 arasında değişmektedir. Ölçekten alınan puanların artması, bireyin bilişsel esnekliğe daha çok yaklaştığını göstermektedir. Bilişsel esneklik ölçeği semantik farklılıklar ölçeklerinin yapısına uygun olarak üç faktörlü bir yapıya uygun olarak hazırlanmıştır. Ondokuz maddelik BEÖ'deki üç faktör, toplam varyansın %51.33'nü açıklamaktadır. Ölçeğin diğer geçerlik çalışmasında ise, ölçüt geçerliği İşlevsel Olmayan Tutumlar Ölçeği kullanılarak yapılmış ve iki ölçek arasındaki korelasyon .44 olarak saptanmıştır. Ölçek üzerinde yapılan güvenilirlik çalışmaları, ölçeğin bütünü için bulunan cronbach katsayısının .92, ölçeğin maddelerinin madde-toplam korelasyonlarının ise .49 ile .63 arasında olduğu bulunmuştur. Testin tekrarı yöntemi kullanılarak bulunan korelasyon katsayısının .77, testi yarılama yöntemiyle hesaplanan güvenilirlik katsayısının ise .87 olduğu saptanmıştır. . Bu araştırma için yapılan güvenilirlik çalışmaları, ölçek 300 ortaöğretim öğrencisine uygulanmıştır. Sonuçlara göre Cronbach Alpha katsayısının .88 olduğu görülmüştür.

2.2.2. Beş Faktör Kişilik Envanteri

Beş Kişilik Modeli'ne dayalı olarak geliştirilmiş kişilik ölçüm aracı, 1 (Hiç Katılmıyorum) ile 5 (Kesinlikle Katılıyorum) arasında beşli Likert olarak yanıtlanan 44 maddeden oluşan bir envanterdir. Envanter, beş temel faktör (gelişime açıklık, öz-denetim/sorumluluk, yumuşak başlılık/geçimlilik, duygusal tutarsızlık, dışa dönüklük) üzerinden puanlanmaktadır. Envanterin İngilizce orijinal formu John, Donahue ve Kentle (1991) tarafından geliştirilmiştir. Envanterin İngilizce formunun alt ölçeklerinin cronbach alfa katsayıları .73 ile .80; İspanyolca versiyonunun .69 ile .77, Amerika Birleşik Devletleri versiyonunun ise .79 ile .88 arasında değişmektedir. Ölçeğin yapı geçerliği üzerinde yapılan çalışmada Amerika Birleşik Devletleri versiyonunda maddelerin faktör yükleri .37 ile .78 İspanyolca versiyonun madde faktör yükleri .29 ile .77 arasında bulunmuştur (Benet-Matinez ve John, 1998). Ölçeğin Türkçe'ye uyarlaması, 56 ülke kapsamında kişilerin kendini tanımlama profilleri ve örüntüleri konusunda yapılan bir çalışmanın (Schmitt, Allik, McCrae ve Benet-Martinez, 2007) Türkiye ayağı kapsamında, Sümer ve Sümer (2005) tarafından yapılmıştır. Sümer, Lajunen ve Özkan (2005) tarafından Türkiye'deki uygulamada envanterin Cronbach alpha katsayılarının .66 ile .77 arasında değişmiştir.

Beş faktör kişilik ölçeğinin bu çalışmada seçilmesinin nedeni, ölçeğin kültürlerarası bağlamda yapılan bu çalışmada geçerlik ve güvenilirliğinin gösterilmiş olmasıdır. Anılan çalışmada

beş faktör kişilik ölçeğinin Cronbach Alfa güvenilirlik değerleri .79, .77, .76, .70 ve .78 olarak sırasıyla “nörotiklik”, “dışadönüklük”, “gelişime açıklık”, “uyumluluk” ve “özdisiplin” olarak bulunmuştur (Schmitt vd., 2007). Ölçekten alınan puanların yükselmesi ilgili kişilik özelliğinin daha belirgin olduğu sonucunu göstermektedir.

2.3. Verilerin toplanması

Araştırma verilerini toplamak amacıyla araştırmacı belirlenen okullara bizzat kendisi gitmiş ve öğrencilere belirlenen ders saatlerinde gruplar şeklinde Bilişsel Esneklik Ölçeği ve Beş Faktör Kişilik Envanteri uygulamıştır. Uygulama ortalama 20 dakika sürmüştür.

2.4. Verilerin analizi ve yorumlanması

Ölçekler uygulandıktan sonra, SPSS 11.5 programı aracılığıyla veri girişi yapılmıştır. Araştırma verileri MANOVA (Çok Değişkenli Varyans Analizi) yoluyla analiz edilmiştir. Bu amaçla öncelikle puanların MANOVA uygulamasına uygunluğu incelenmiştir. Bunun için grup ortalama puanlarını karşılaştırmada Wilks Lambda ve F istatistiklerine bakılmıştır. Ayrıca bağımlı değişkenlere ilişkin puanların normal dağılım gösterip göstermediği z istatistiği kullanılarak; bağımlı değişkenler arasında doğrusal ilişki ise saçılma diyagramı kullanılarak incelenmiş ve son olarak varyans-kovaryans matrislerinin homojenliğine bakılmıştır.

3. BULGULAR

Bu bölümde, uygulanan istatistiksel analizler sonucunda elde edilen MANOVA bulguları verilmiştir. Bu amaçla öncelikle Bilişsel Esneklik Ölçeği puanı ortalamasının bir standart sapma altında ve üstünde değerler dikkate alınarak alt, orta ve üst düzey olarak üç kategoriye ayrılmıştır. Daha sonra ergenin Beş Faktör Kişilik Envanteri puanları ve cinsiyetle birlikte MANOVA işlemine tabi tutulmuştur.

Ergenin Beş Faktör Kişilik Envanteri puanları üzerinde yapılan MANOVA sonuçları, ergenlerin kişilik özelliklerinin bilişsel esneklik (Wilks Lambda=.796, F(2, 433)=10.40, p<.05) ve sınıf düzeyine (Wilks Lambda=.932, F(2, 433)=6.29, p<.05) göre anlamlı farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. Bu bulgu ergenin beş kişilik özelliğinden oluşan doğrusal bileşenden elde edilecek puanların bilişsel esneklik ve cinsiyete bağlı olarak değiştiğini gösterir. Ergenin Bilişsel Esneklik Ölçeği puanları düzeyi ve cinsiyete göre ergenin Beş Faktör Kişilik Envanteri alt ölçeklerine ilişkin ortalama ve standart sapma değerleri üzerinde yapılan iki yönlü ANOVA sonuçları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1: Beş Faktör Kişilik Ölçeği Puanlarının Bilişsel Esneklik Ölçeği Puanları Düzeyi ve Cinsiyete Göre Ortalama, Standart Sapma ve ANOVA sonuçları

Kişilik Özellikleri	n	X	S	Sd	F	P
Dışadönüklük						
Bilişsel Esneklik						
Alt	70	24.62	5.63			
Orta	311	26.83	4.94	2-435	6.40	.002*
Üst	60	27.88	5.44			
Cinsiyet						
Kız	264	26.59	5.45			
Erkek	177	26.67	4.82	2-435	.026	.87

Yumuşak başlılık		Bilişsel Esneklik					
Alt	70	31.00	5.34				
Orta	311	32.66	5.09	2-435	2.91	.056	
Üst	60	33.01	5.87				
Cinsiyet							
Kız	264	32.77	5.20				
Erkek	177	31.96	5.34	2-435	1.31	.25	
Öz-denetim		Bilişsel Esneklik					
Alt	70	27.05	5.03				
Orta	311	32.32	5.20	2-435	42.25	.000*	
Üst	60	35.25	5.68				
Cinsiyet							
Kız	264	32.08	5.87				
Erkek	177	31.58	5.49	2-435	.002	.96	
Duygusal Tutarsızlık		Bilişsel Esneklik					
Alt	70	25.75	5.21				
Orta	311	24.17	5.16	2-435	16.88	.000*	
Üst	60	22.56	5.63				
Cinsiyet							
Kız	264	25.33	5.59				
Erkek	177	23.31	4.97	2-435	24.26	.000*	
Gelişime Açıklık		Bilişsel Esneklik					
Alt	53	34.58	6.39				
Orta	311	36.34	5.93	2-435	5.79	.003*	
Üst	60	37.96	4.83				
Cinsiyet							
Kız	264	36.45	5.75				
Erkek	177	36.04	6.21	2-435	.23	.62	

Tablo 1 incelendiğinde, ergenin Bilişsel Esneklik Ölçeği puanları düzeyi, ergenin Beş Faktör Kişilik Envanteri dışadönüklük alt ölçeği puanlarına göre ($F=6.40$, $p<.05$), özdenetim alt ölçeği puanlarına göre ($F=42.25$, $p<.05$), duygusal tutarsızlık alt ölçeği puanlarına göre ($F=16.88$, $p<.05$) ve gelişime açıklık alt ölçeği puanlarına göre ($F=5.79$, $p<.05$) anlamlı farklılık göstermektedir. Ayrıca, cinsiyet, ergenin duygusal tutarsızlık alt ölçeği puanlarına göre ($F=24.26$, $p<.05$) anlamlı farklılık göstermektedir. Ergenin Beş Faktör Kişilik Envanteri puanlarının, Bilişsel Esneklik Ölçeği puanlarına göre aralarında oluşan farkın kaynağına bakmak amacıyla Post Hoc analizi yapılmıştır. Post Hoc analizi sonucunda; Ergen dışadönüklük alt ölçeği puanları ortalaması açısından; en düşük bilişsel esneklik düzeyi ile orta ve yüksek bilişsel esneklik düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar gözlenmiştir ($BEÖ_{alt} = 24.62$, $BEÖ_{orta} = 26.83$, $BEÖ_{üst} = 27.88$). Ergen özdenetim alt ölçeği puanları ortalaması açısından; en düşük bilişsel esneklik düzeyi ile orta ve yüksek bilişsel esneklik düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar gözlenmiştir ($BEÖ_{alt} = 27.05$, $BEÖ_{orta} = 32.32$, $BEÖ_{üst} = 35.25$), Ergen duygusal tutarsızlık alt ölçeği puanları ortalaması açısından; en düşük bilişsel

esneklik düzeyi ile orta ve yüksek bilişsel esneklik düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar ($BEÖ_{alt} = 25.75$, $BEÖ_{orta} = 24.17$, $BEÖ_{üst} = 22.56$) gözlenmiştir. Ergen gelişime açıklık alt ölçeği puanları ortalaması açısından; en düşük bilişsel esneklik düzeyi ile yüksek bilişsel esneklik düzeyleri arasında anlamlı farklılıklar ($BEÖ_{alt} = 34.58$, $BEÖ_{üst} = 37.96$) gözlenmiştir. Ergen duygusal tutarsızlık alt ölçeği puanları ortalaması açısından, kız ve erkek ergenler arasında anlamlı farklılık ($Kız=25.33$; $Erkek=23.31$) gözlenmiştir.

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Bu araştırmada, ergenlerin beş faktör kişilik özelliklerinin, bilişsel esneklik ve cinsiyet ile arasındaki ilişki incelenmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda; ergenin dışadönüklük, özdenetim, duygusal tutarsızlık ve gelişime açıklık özellikleri ile bilişsel esneklik arasında anlamlı bir fark olduğu saptanmış, buna karşın yumuşak başlılık özelliği ile bilişsel esneklik arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Ayrıca cinsiyet ile sadece duygusal tutarsızlık özelliği arasında anlamlı bir fark bulunmuştur.

Ergenin kişilik özellikleriyle bilişsel esneklik arasında olumlu yönde bir ilişki olduğu belirlenmiştir. Ergenin dışadönüklük, özdenetim ve gelişime açıklık özellikleri geliştikçe ergenin bilişsel esneklik düzeyi de artmaktadır. Ergenin duygusal tutarsızlık düzeyi ile bilişsel esneklik arasında ise ters orantılı bir ilişki mevcuttur. Duygusal tutarsızlık düzeyi arttıkça bilişsel esneklik düzeyi düşmektedir. Bu sonuçlar yapılmış diğer araştırma sonuçlarıyla paralellik göstermektedir. Martin ve Anderson'a (1998) göre esnek olan birey kişiler arası ilişkilerde kendisini yeterli hisseder. Bilişsel esnekliğe sahip bireyler, atılgan, sorumluluk sahibi, ilgi gösteren ve yaşadıklarını anlamlandırabilen bireylerdir. Bilişsel esnekliğe sahip bireye ait olan bu özellikler aynı zamanda dışadönük, özdenetim ve gelişime açıklık kişilik özellikleriyle de benzerlik göstermektedir. Dışadönüklük özelliğine sahip insanlarda konuşkan, girişken ve sosyal olma gibi özellikler göstermektedirler. Özdenetim özelliğine sahip bireylerde öz-disiplinli, sorumluluk sahibi; gelişime açık kişiler ise yaratıcı, analitik, meraklı, doğal ve açık fikirli olma özelliklerine sahip bireylerdir.

Dışadönüklük özelliğine sahip bireylerin problem çözme becerisi açısından daha yetkin oldukları belirtilmektedir (Somer, Korkmaz ve Tatar, 2011). Bilişsel esneklik uyum sağlamak için alternatif yolların ve seçeneklerin farkına varılmasını gerektirir. Problem çözme ise bir hedefe yönelirken araya giren zorlukların çözümünü bulma sürecidir. Birey bu süreçte problemleri çözmek için alternatif çözüm yolları üretir. Bu açıdan bakıldığında problem çözme becerisi ile bilişsel esneklik arasında problemlere farklı çözüm yolları bulma açısından benzerlik bulunmaktadır. Bu nedenle dışadönüklük ve bilişsel esneklik arasında ilişki bulunması beklenilebilir. Esnek olan birey kişiler arası ilişkilerde kendisini yeterli hisseder. Martin ve Anderson'a (1998) göre bilişsel esnekliğe sahip bireyler, farklı durumlardaki iletişimlerde kendilerini güvende hissederler. Bilişsel esneklik kavgacı olmama ve toleranslı olma ile pozitif bir ilişki gösterirken, sözel saldırganlık ile negatif bir ilişki göstermektedir.

Duygusal tutarsızlık; kaygılı, öfkeli olma, endişeli olma, güvensiz, kendisiyle uğraşma, sinirli olma gibi özelliklerini içermektedir. Oysa, bilişsel esneklik, bireyin esnek olabileceğine dair istekliliği ve davranışlarının sonucunun etkili (olumlu) olabileceğine dair güvenini içerir (Martin ve Anderson, 1998). Bilişsel esnekliğe sahip birey, davranışlarının sonucunun başarılı olacağına inanır. Araştırma sonucunda duygusal tutarsızlık ile bilişsel esneklik arasında ters orantılı bir ilişki olduğu saptanmıştır. Öz (2012) kaygı ile bilişsel esneklik arasında ters orantılı bir ilişki olduğunu, uyum ve bilişsel esneklik arasında ise olumlu bir ilişki olduğunu vurgulamaktadır. Diril (2011) bilişsel esneklik düzeyi arttıkça ergenin öfke ve saldırganlık düzeyinin azaldığını ifade etmektedir. Bu iki araştırma sonucu ile bu araştırma sonuçları birbirini desteklemektedir. Bu iki araştırma sonuçları ergenin duygusal tutarsızlık puanlarının bilişsel esneklik düştükçe neden yüksek çıktığını açıklamaktadır. Bazı araştırmalarda duygusal tutarsızlık ile rasyonel olmayan düşünceler ve problem çözme becerisinde yetersizlik arasında bağlantı olduğuna işaret edilmektedir (Somer,

Korkmaz ve Tatar, 2011). Bilişsel esneklik ve problem çözme becerisi arasındaki ilişki göz önüne alındığında duygusal tutarsızlık özelliği artan bireylerin bilişsel esneklik düzeylerinin düşmesi beklenebilir.

Araştırmada yumuşak başlılık ve bilişsel esneklik düzeyi arasında anlamlı farklılık bulunamamıştır. Yumuşak başlılık nazik, ince, saygılı, güvenli, esnek, açık kalpli ve merhametli olma özelliklerini içermektedir. Costa, McCrae ve Dye (1991) yumuşak başlılık ve dışadönük özelliklerinin kişilerarası ilişkilerde temel boyut olduğunu belirtmektedirler, ancak dışadönüklüğün daha çok sosyal uyaranların miktarı ile ilişkili iken yumuşak başlılığın ilişkilerin niteliği ile bağlantılı olduğuna dikkat çekmektedirler. Bilişsel esnekliğe sahip bireyler kişilerarası ilişkilerde başarılıdır. Bu araştırmada yumuşak başlılık ve bilişsel esneklik arasında anlamlı bir farkın çıkmamasının nedeni, McCrae ve Costa'nın (1988) ifade ettiği yumuşak başlılık boyutu yüksek olan kişilerin seven, verici olma ve sosyal ilgili olma özelliklerini başkalarının doğrultusunda hareket etme olarak algılamış olabileceklerinden kaynaklanmış olabilir. Çünkü bu tür bireylerin problem çözme becerileri zayıftır. Oysa bilişsel esneklik ile problem çözme becerisi arasında olumlu bir ilişki vardır.

Araştırmada, kız ve erkek ergenler arasında bilişsel esneklik düzeylerine göre sadece duygusal tutarsızlık özelliği açısından anlamlı fark olduğu bulunmuştur. Bilişsel esneklik düzeyi düşük olan kız ergenlerin, bilişsel esneklik düzeyi düşük olan erkek ergenlere göre daha fazla duygusal tutarsız oldukları görülmüştür. Daha önce yapılan bazı araştırmalarda kız ve erkek ergenler arasında bilişsel esneklik açısından fark olmadığını ifade edenler olmuştur (Öz, 2012; Diril, 2011). Buna karşın Altunkol (2011) kız ve erkek ergenler arasında bilişsel esneklik açısından fark olduğunu belirtmiştir. Bu araştırmada elde edilen sonuç sadece düşük düzeyde bilişsel esnekliğe sahip erkek ve kız ergenler arasında duygusal tutarsızlık özelliği açısından fark olduğuna yöneliktir. Orta ve üst düzeyde bilişsel esnekliğe sahip ergenlerin zaten duygusal tutarsızlık puanları da azalmaktadır.

Araştırmada ergenin kişilik özelliklerinin karşılıklı olarak birbiriyle nasıl bir ilişki içinde olduğu bundan sonraki çalışmalarda irdelenebilir. Bu araştırmanın önemli sınırlılıklarından biri de ulaşılan örneklem sayısıdır. Örneklem sayısının sınırlı olması daha uygun istatistiklerin kullanılmasını engellemiştir. Ayrıca örneklem grubunun sınırlı sayıda olmasında, alan çalışmalarının yapılmasında karşılaşılan izin sorunları da etkili olmuştur.

KAYNAKÇA

- Altunkol, F. (2011). *Üniversite öğrencilerinin bilişsel esneklik algılanan stres düzeyleri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Adana.
- Bandura, A. (1986). *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall Inc. 415-416.
- Beck, A.T. (1976). *Cognitive therapy and the emotional disorders*. New York: International Universities Pres.
- Benet-Martinez, V. B., ve John, O. P. (1998). Los cinco grandes across cultures and ethnic groups: Multitrait multimethod analyses of the big five in spanish and english. *Journal of Personality and Social Psychology*. 75 (3), 729-750.
- Bilgin. M. (2009a). Developing a cognitive flexibility scale: Validity and reliability studies.

Social Personality and Behavior, 37, 4-10

- Bilgin, M. (2009b). Bilişsel esnekliği yordayan değişkenler. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3 (36), 142-157.
- Blau, S., ve Fuller, J. R. (2006). Rational-emotive disputing and the Five-factor model: Personality dimensions of the Ellis emotional efficiency inventory. *Journal of Rational-Emotive and Cognitive Behavior Therapy*, 24 (2), 87-100.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, K. E., Akgün, E. Ö., Demirel, F., ve Karadeniz, Ş. (2008). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Canas, J.J., Quesada, F.J., Antoli, A., ve Fajardo, I. (2003). Cognitive flexibility and adaptability to environmental changes in dynamic complex problem-solving tasks. *Ergonomics*, 46, (5), 482-501.
- Caprara, G., Vecchione, M., Barbaranelli, C., ve Alessandri, G. (2013). Emotional stability and affective self-regulatory efficacy beliefs: Proofs of integration between trait theory and social cognitive theory. *European Journal of Personality*, 27, 145-154.
- Cormier, S., ve Cormier, B. (1997). *Interviewing Strategies for Helpers*. Pasific Grove (California): Brooks/Cole Publishing Company.
- Costa, P.T., McCrae, R.R. ve Dye, D.A. (1991). Facet scales for agreeableness and conscientiousness; arevision of the neo personality inventory. *Personal and Individual Differences*, (12), 9, 887-898.
- Davies, M.F. (2006). Irrational beliefs and unconditional self-acceptance. I. Correlational evidence linking two key features of REBT. *Journal Of Rational-Emotive and Cognitive-Behavior Therapy*, 24 (2), 113-124.
- Dreisbach, G., ve Goschke, T. (2004). How positive affect modulates cognitive control:Reduced perseveration at the cost of increased distractibility. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory, and Cognition*, 30, (2), 343-353.
- Diril, A. (2011). *Lise öğrencilerinin bilişsel esneklik düzeylerinin sosyo-demografik değişkenler ve öfke düzeyi ile öfke ifade tarzları arasındaki ilişki açısından incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- John, O. P., Donahue, E. M., ve Kentle, R. L. (1991). *The Big Five Inventory-Versions 4a and 54*. Berkley, CA: University of California. Berkley, Institute of Personality and Social Research.
- John, O. P., Naumann, L. P., ve Soto, C. J. (2008). Paradigm shift to the integrative Big-Five trait taxonomy: History, measurement, and conceptual issues. In O. P. John, R. W. Robins, & L. A. Pervin (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research* (pp.114–158). New York, NY: Guilford Press.
- Karasar, N. (1986). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Bilgi Yayınları.
- Martin, M. M., ve Rubin, R. B. (1995). A new measure of cognitive flexibility. *Psychological Reports*, 76, 623-626.
- Martin, M. M., ve Anderson, C.M. (1996). Communication traits: A cross-generational

- investigation. *Communication Research Reports*, 13, 58-67.
- Martin, M. M., ve Anderson, C. M. (1998). The cognitive Flexibility Scale: Three validity studies. *Communication Reports*, 11, 1-9.
- Martin, M.M., Anderson, C. M., ve Thweatt, K. S. (1998). Aggressive communication traits and their relationship with the cognitive flexibility scale and the communication flexibility scale. *Journal of Social Behavior and Personality*, 13, 3, 34-45.
- Martin, M.M., Cayanus, J.L., Cutcheon, L.E., ve Maltby, J. (2003). Celebrity worship and cognitive flexibility. *North American Journal of Pyschology*. 5,(1), 75-81.
- McCrae, R.R., ve Costa, P. T., (1987). Validation of the five-factor model of personality across instruments and observers. *Journal of Personality and social Psychology*, 52 (1), 81- 90.
- McCrae, R. R., ve Costa, P. T. (2008). The five-factor theory of personality. In O. P. John, R. W. Robins, & L. A. Pervin (Eds.), *Handbook of personality: Theory and research* (3rd ed., pp. 159–181). New York: Guilford.
- Muris, P. (2006). Maladaptive schemas in non-clinical adolescents: Relations to perceived parental rearing behaviors, Big Five personality factors, and psychopathological symptoms. *Clinical Psychology and Psychotherapy*, 13, 405-413.
- Öz, S. (2012). *Ergenlerin cinsiyet, sosyo-ekonomik ve öğrenim kademesi düzeylerine göre bilişsel esneklik, uyum ve kaygı puanları arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana
- Rubin, R.B., ve Martin, M.M. (1994). The interpersonal communication competence scale. *Communication Research Reports*, 11, 33-44.
- Sava, F. A.(2009). Maladaptive schemas, irrational beliefs, and their relationship with the five-factor personality model. *Journal of Cognitive and Behavioral Psychotherapies*. 9 (2), september, 135-147.
- Schmitt, D. P., Allik, J., McCrae, R. R. ve Benet-Martinez, V. (2007). The geographic distribution of big five personality traits: Patterns and profiles of human self-description across 56 nations. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 38 (2), 173-212.
- Somer, O., Korkmaz, M., ve Tatar, A. (2011). *Kuramdan Uygulamaya Beş Faktör Kişilik Modeli ve Beş Faktör Kişilik Envanteri*. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları.
- Sümer, N., Lajunen, T. ve Özkan, T. (2005). Big five personality traits as the distal predictors of road accident involvement. G. Underwood, (Ed.), *Traffic and transport psychology*. Elsevier Ltd. 215-217.
- Tatar, A., Bildik, T., Saltukoğlu, G., ve Dinçel, M. G. (2014). Klinik olmayan örneklemde beş faktör kişilik envanteri belirti tarama amaçlı kullanılabilir mi?: Ön çalışma. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*. 4 (güz), 181-199.